
КОМІТЕТ З ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ І КУЛЬТУРНИХ ПРАВ

ВИКЛАД ФАКТІВ № 16

(REV. 1)

**ХАРКІВ
ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА
2019**

Третє видання, стереотипне

Ця публікація здійснена
за фінансової підтримки Європейського Союзу.
За зміст публікації відповідає лише
Харківська правозахисна група, і його ні за яких обставин
не можна вважати таким, що відбиває позицію Європейського Союзу

This document has been produced
with the financial assistance of the European Union.
The contents of this document are the sole responsibility of
Kharkiv Human Rights Protection Group and can under no circumstances
be regarded as reflecting the position of the European Union

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав. Виклад фактів № 16 (Rev. 1) / ГО «Харківська правозахисна група». — Харків, 2019. — 56 с.

Серія «Виклад фактів у галузі прав людини» видається Центром прав людини при Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Вона освітлює питання прав людини, які вивчаються або викликають особливий інтерес.

Публікації цієї серії розповсюджуються безкоштовно в усьому світі. Вони можуть перекладатися на інші мови, окрім офіційних мов Організації Об'єднаних Націй, за умови, що їх зміст не змінюється, що організація, яка передруковує їх, інформує про це Центр людини в Женеві і що цей Центр зазначається як джерело інформації.

Усі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємозв'язані. Міжнародне співтовариство повинне відноситися до прав людини глобально, на справедливій і рівній основі, з однаковим підходом і увагою. Хоча значення національної і регіональної специфіки і різних історичних, культурних і релігійних особливостей необхідно мати на увазі, держави, незалежно від їх політичних, економічних і культурних систем, зобов'язані заохочувати і захищати усі права людини й основні свободи.

Віденська декларація і Програма дій¹
(частина I, пункт 5)

---

¹ Ухвалені Всесвітньою Конференцією з прав людини, Відень, 25 червня 1993 року (A/CONF. 157/24 (Ч. I), глава III).

ВСТУП

Міжнародне законодавство в галузі прав людини спрямоване на захист усього комплексу прав людини, що забезпечує людям повнокровне, вільне, безпечне, спокійне і здорове життя. Здійснення права на гідне життя може бути забезпечено лише в тому випадку, коли кожній людині будуть надані належні і рівні можливості задоволення всіх первинних життєвих потреб у праці, харчуванні, житлі, охороні здоров'я, освіті і культурі. Базуючись саме на цьому основному принципі глобальної системи прав людини, міжнародне законодавство в галузі прав людини визначає перелік прав індивідів і груп у громадянській, культурній, економічній, політичній і соціальній сферах.

В основі основ діяльності Організації Об'єднаних Націй в області розвитку і захисту прав людини й основних свобод і нагляд за їхнім дотриманням лежить Міжнародний білль про права людини. Білль включає три документи: Загальну декларацію прав людини (1948 рік), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік) і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік) і два додаткових протоколи до нього².

Цими договорами, що закріплюють універсальні норми в області прав людини, керувалася Організація Об'єднаних Націй при прийнятті більш 50 додаткових конвенцій, декларацій і зводів міжнародних мінімальних норм і інших загальновизнаних принципів в області прав людини. Такі додаткові стандарти сприяли подальшій доробці міжнародних юридичних норм із самого широкого кола питань, включаючи права жінок, захист від расової дискримінації, захист трудящих-мігрантів, права дітей і багато інших тем.

Обидва Пакти є міжнародними правовими договорами. Таким чином, у тих випадках, коли держави, що є чи не є членами Організації Об'єднаних Націй, ратифікують Пакт і стають його «державами-учасниками», вони добровільно приймають на себе ряд юридичних зобов'язань із захисту прав, що містяться у відповідному тексті прав і норм.

Ратифікуючи який-небудь з Пактів, держава приймає на себе почесне зобов'язання виконувати обговорені в ньому обов'язки і сумлінно за-

---

² Тексти див. у зб. «Права людини: Збірник міжнародних договорів», т. I (дві частини), «Універсальні договори» (Видання Організації Об'єднаних Націй, у продажу під № R.94. XIV.1).

безпечувати відповідність своїх національних законів своїм міжнародним зобов'язанням. Таким чином, ратифікація договорів в області прав людини припускає підзвітність держави перед міжнародним співтовариством, перед іншими державами, що ратифікували ті ж тексти, і перед своїми громадянами й іншими особами, що проживають на його території.

У цьому «Викладі фактів» розглядаються багато ключових питань, що стосуються Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, а також діяльності Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, який відповідно до покладених на нього міжнародним співтовариством повноважень спостерігає за дотриманням державами-учасниками положень Пакту. Представлений «Виклад фактів» являє собою загальний огляд положень Пакту і діяльності Комітету, покликаний сприяти прискоренню процесу здійснення економічних, соціальних і культурних прав кожної людини в будь-якій точці земної кулі.

НЕПОДІЛЬНІСТЬ І ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ УСІХ ПРАВ ЛЮДИНИ

У міжнародному законодавстві в області прав людини (так само як і в області його застосування на національному рівні) громадянські і політичні права в багатьох відносинах є об'єктом підвищеної уваги з погляду юридичної кодифікації і судового тлумачення й у набагато більшій мірі впровадилися в суспільну свідомість у порівнянні з економічними, соціальними і культурними правами. У цьому зв'язку в деяких випадках висувуються неправомірні припущення, що лише громадянські і політичні права (право на справедливий судовий розгляд, право на рівне поводження, право на життя, право голосувати, право не піддаватися дискримінації і т. д.) можуть бути об'єктами порушень, розмірів відшкодування в судовому порядку і розгляду в рамках міжнародних правових механізмів. Економічні, соціальні і культурні права найчастіше розглядаються фактично в якості «другорядних прав», що не підлягають обов'язковому виконанню і розгляду в судовому порядку і можуть бути здійснені лише «поступово» з часом.

Проте прихильники такої точки зору упускають з виду один з постулатів глобальної системи прав людини, сформульований ще в 1948 році при прийнятті Загальної декларації прав людини. Відповідно до цього постулату принцип неподільності і взаємозалежності громадянських і політичних прав і економічних, соціальних і культурних прав лежить в основі основ міжнародного законодавства в області прав людини, що згодом неодноразово підтверджувалося, причому востаннє на Всесвітній конференції з прав людини³, що відбулася в 1993 році.

---

³ Одна з ключових заяв, підтверджуючих рівний характер цих двох категорій прав, міститься в резолюції 32/130 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 року, пункт 1 якої наголошує:

- а) всі права людини та основні свободи неподільні і взаємозалежні; необхідно невідкладно розглянути питання про здійснення, розповсюдження і захист як громадянських і політичних, так і екологічних, соціальних і культурних прав и приділити їм рівну увагу;
- б) «повне здійснення громадянських і політичних прав неможливе без здійснення економічних, соціальних і культурних прав; досягнення неухильного прогресу у справі здійснення прав людини залежить від здорової і ефективної національної та міжнародної політики в області економічного і соціального розвитку», як це визнається у Тегеранській декларації 1968 року.

Економічні, соціальні і культурні права повною мірою визнаються міжнародним співтовариством і міжнародним законодавством в області прав людини. Хоча цим правам приділяється менш пильна увага в порівнянні з громадянськими і політичними правами, на даний час вони є предметом самого серйозного аналізу за всю їхню попередню історію. Сутність досліджуваного питання полягає при цьому не в тім, щоб зараховувати чи не зараховувати ці права до категорії основних прав людини, а в тім, щоб визначити їхній зміст і юридичний характер зобов'язань, що накладаються на державу, задля їх здійснення.

Економічні, соціальні і культурні права покликані забезпечити захист людей як повноцінних особистостей на основі концепції, що гарантує людині можливість одночасного користування правами, свободами і благами соціальної справедливості. У світі, де, за даними Програми Організації Об'єднаних Націй в області розвитку (ПРООН), «п'ята частина населення країн, що розвиваються, лягає спати з почуттям голоду, четверта частина не має можливості задовольнити навіть таку першочергову потребу, як потреба в очищеній питній воді, а третя частина живе на грані виживання в умовах такої жахаючої убогості, що неможливо описати словами⁴», необхідність приділення підвищеної уваги зусиллям і зобов'язанням, спрямованим на повне здійснення економічних, соціальних і культурних прав, не вимагає доказів.

Хоча з моменту створення Організації Об'єднаних Націй було чимало зроблено для полегшення стану населення планети, дотепер понад 1 млрд. людей живе в умовах крайньої убогості, вони не мають житла, страждають від голоду і недоїдання, безробіття, неграмотності і хронічних захворювань. Більш 1,5 млрд. людей позбавлені можливості пити очищену питну воду і користатися системами водопостачання і каналізації; близько 500 млн. дітей не можуть одержати навіть початкову освіту, а більше 1 млрд. дорослих не вміють читати і писати. Гігантські масштаби соціальної маргіналізації, що спостерігається незважаючи на продовження глобального економічного росту і розвитку, спричиняють виникнення серйозних проблем не тільки в зв'язку з процесом розвитку, але й основними правами людини.

У порівнянні з будь-якими іншими глобальними нормативними актами в області прав людини Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права є найбільш важливою міжнародно-правовою базою захисту цих основних прав людини.

---

⁴ UNDP, Human Development Report 1994 (Oxford University Press, 1994), p. 2.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (див. додаток I) був прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї 16 грудня 1966 року після майже двадцятилітніх дебатів у ході його розробки. Через десять років він нарешті знайшов статус закону і набрав сили 3 січня 1976 року.

Пакт містить деякі найважливіші міжнародні правові норми, що встановлюють економічні, соціальні і культурні права, включаючи право на працю в справедливих і сприятливих умовах, право на соціальний захист, право на достатній життєвий рівень і на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, право на освіту і на користування результатами свободи в області культури і наукового прогресу.

За станом на 12 квітня 1996 року Пакт ратифікували 133 держави (див. додаток II), прийнявши на себе, таким чином, добровільне зобов'язання здійснювати норми, що містяться в ньому, і принципи.

За дотриманням державами-учасниками своїх зобов'язань за Пактом і рівнем здійснення відповідних прав і обов'язків спостерігає Комітет з економічних, соціальних і культурних прав.

У своїй діяльності Комітет спирається на безліч інформаційних джерел, включаючи доповіді, що представляються державами-учасниками, і зведення, що надходять зі спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй — Міжнародної організації праці, Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй, — а також з Управління Верховного комісара Об'єднаних Націй у справах біженців, Центра Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (Хабитат) і інших установ. Крім того, йому представляють інформацію неурядові й обцинні організації, що діють на території держав, що ратифікували Пакт, міжнародні правозахисні організації й інші неурядові організації, а також інші договірні органи Організації Об'єднаних Націй; крім того, Комітет користується загальнодоступними літературними джерелами.

БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА

САМОВИЗНАЧЕННЯ

Стаття 1

1. Усі народи мають право на самовизначення. У силу цього права вони вільно установлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Усі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без збитку для яких-небудь зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди, і з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Усі держави, що беруть участь у цьому Пакті, у тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоврядними і підопічними територіями, повинні відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Формулювання статті 1 Пакту в точності збігається з формулюванням статті 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Принципи самовизначення, що викладаються в загальній для обох Пактів статті 1, мають особливо важливе значення, оскільки здійснення цього права є основною попередньою умовою ефективної поваги і дотримання прав людини індивідів і займає центральне місце в справі забезпечення і зміцнення заходів для захисту прав людини.

З моменту створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 році міжнародне співтовариство приділяло першочергову увагу праву на самовизначення, що займає центральне місце в міжнародній правовій системі, зокрема під час обговорення таких тем, як незалежність, невтручання і демократія. Дане право, що має як зовнішню, так і внутрішню спрямованість, в останні роки викликає певні суперечки, оскільки крім колишніх колоній і окупованих країн на нього усе в більшій мірі претендують деякі групи усеєдині тих чи інших держав.

У контексті закріплених у Пакті прав право народів вільно забезпечувати свій економічний, соціальний і культурний розвиток включає свободу здійснювати економічну, соціальну і культурну діяльність.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВ-УЧАСНИКІВ

Стаття 2

1. Кожна держава, що бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку й у порядку міжнародної допомоги і співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, прийняти в максимальних межах наявних ресурсів міри до того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вживання законодавчих заходів.

2. Держави, що беруть участь у цьому Пакті зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, будуть здійснюватися без будь-якої дискримінації, як-то у відношенні раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, чи народження, іншої обставини.

3. Країни, що розвиваються, можуть з належним обліком прав людини і свого народного господарства визначати, якою мірою вони будуть гарантувати визнані в цьому Пакті економічні права особам, що не є їхніми громадянами.

Стаття 2 відноситься до числа найбільш важливих статей Пакту, оскільки в ній викладається характер юридичних зобов'язань, що випливають з Пакту, держав-учасників і визначаються принципи просування шляхом здійснення базових прав, що містяться в статтях 6–15.

Будь-який аналіз зобов'язань в області економічних, соціальних і культурних прав не може обійтися без розгляду зобов'язань з надання користувачам відповідного права (чи відповідних прав) конкретних гарантій їхнього здійснення. Найчастіше ці зобов'язання розподіляють за «рівнями», що передбачають обов'язки:

- a) поважати,
- b) захищати,
- c) заохочувати і
- d) здійснювати всі закріплені в Пакті права.

Кожне з цих юридичних зобов'язань може приймати більш конкретні форми зобов'язань «поводження» (наприклад, форму дії чи бездіяльність) і зобов'язань «результату» (що передбачає, наприклад, досягнення визначеної мети).

«зобов'язується... прийняти... міри... усіма належними способами, включаючи, зокрема, уживання законодавчих заходів»

Це положення, закріплене в пункті 1 статті 2, зобов'язує всі держави-учасники **негайно** приступити до здійснення мір, що забезпечують повне здійснення кожній людині всіх закріплених у Пакті прав. У багатьох випадках для реального здійснення економічних, соціальних і культурних прав потрібно прийняття відповідного законодавства, однак прийняття одних лише законів не можна розцінити як достатні міри на національному рівні. Для того, щоб гарантувати ці права кожній людині, уряди повинні вжити заходів в адміністративній, судовій, політичній, економічній, соціальній і освітній областях і зробити відповідні кроки у безлічі інших напрямків.

Відповідно до пункту 1 статті 2 держави-учасники зв'язані юридичним зобов'язанням здійснювати в деяких випадках законодавчі ініціативи, особливо тоді, коли діючі закони явно не відповідають зобов'язанням, що випливають з Пакту. Так, наприклад, така ситуація виникає в тих випадках, коли той чи інший закон відповідної країни носить явно дискримінаційний характер чи однозначно спричиняє обмеження якого-небудь із закріплених у Пакті прав чи, коли законодавство допускає можливість порушення прав, зокрема, у рамках зобов'язань держав, не починати яких-небудь дій. Закони, що дозволяють урядам видворяти людей з їхніх помешкань, виселяти їх без належного дотримання процесуальних норм, підлягають перегляду з метою приведення національної правової бази у відповідність до Пакту.

«щоб забезпечити поступово повне здійснення...»

Принцип, що згадується в пакті, «поступового характеру зобов'язань» найчастіше неправомірно трактується в тому сенсі, що закріплені в Пакті права підлягають здійсненню лише по досягненню державою визначеного рівня економічного розвитку. Насправді зміст даного положення полягає зовсім не в цьому, а в тому, що, відповідно до вищезгаданого зобов'язання, усі держави-учасники незалежно від ступеня їхнього національного багатства зобов'язані вживати невідкладних заходів, спрямованих на якнайшвидше просування шляхом, метою якого є здійснення економічних, соціальних і культурних прав. Таким чином, дане положення ні в якому разі не слід тлумачити як дозвіл державам відкладати на невизначений час уживання заходів, що забезпечують здійснення закріплених у Пакті прав.

Хоча деякі права в силу самої їхньої природи, можливо, і варто було б здійснювати виходячи скоріше з принципу «поступового характеру зобов'язань», багато з тих зобов'язань, що викладаються в Пакті, однозначно вимагають їхньої негайної реалізації. У першу чергу це стосується принципів недискримінації і зобов'язання держав-учасників утримува-

тися від будь-яких дій, що порушують економічні, соціальні і культурні права чи анулюють засоби правового чи іншого захисту в зв'язку з цими правами.

Вважаючи, що між таким зобов'язанням і ростом наявних ресурсів немає ніякої залежності, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав визнає необхідним максимально ефективно використовувати наявні ресурси для цілей здійснення закріплених у Пакті прав.

«у максимальних межах наявних ресурсів»

Поряд із принципами «поступового здійснення» приведені вище формулювання також використовуються як привід для неприйняття заходів для здійснення прав. Разом з тим у Лимбурзьких принципах здійснення Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права⁵ відзначається, що дана вимога зобов'язує держави-учасників забезпечувати мінімум прожиткових прав незалежно від рівня економічного розвитку відповідної країни.

Вислів «наявні ресурси» охоплює як внутрішні ресурси, так і будь-які засоби міжнародної економічної чи технічної допомоги чи сприяння, що знаходяться в розпорядженні держави-учасника. При використанні наявних ресурсів варто приділяти належну увагу здійсненню визнаних у Пакті прав з урахуванням необхідності задоволення прожиткових потреб кожної людини і надання йому основного набору послуг.

«без будь-якої дискримінації»

Пункт 2 статті 2 зобов'язує держави-учасників забезпечувати судовий нагляд і надання інших засобів правового захисту у випадках дискримінації. Здається важливим відзначити, що перелік ознак дискримінації, що наводяться в цьому пункті, не є вичерпним, у зв'язку з чим необхідно припинити деякі інші види неправомірної дискримінації, що негативно впливають на здійснення проголошених у Пакті прав (наприклад, за ознакою сексуальної орієнтації).

Згідно з Лимбурзькими принципами дискримінацією не вважаються спеціальні заходи, прийняті з єдиною метою гарантувати належний розвиток визначених груп чи окремих осіб, що потребують захисту, для того, щоб забезпечити їм можливість рівного користування економічними, соціальними і культурними правами за умови, що такі заходи не спричиняють створення ізольованих систем прав для різних груп суспільства і що їхнє за-

---

⁵ Схвалені групою експертів на нараді з проблем міжнародного права, яка відбулась у Маастріхті (Нідерланди) 2–6 червня 1986 року. Див. Human Rights Quarterly, vol. 9, No. 2 (May 1987), p. 122. Текст відтворений в документі Організації Об'єднаних Націй E/CN.4/1987/17, додаток.

стосування буде припинено по досягненні встановленої мети. Дане правило застосовується, наприклад, у процесі реалізації програм по боротьбі з наслідками дискримінації.

Це положення не тільки зобов'язує уряди утримуватися від дискримінаційних форм поведінки і вносити зміни в закони і процедури, що допускають дискримінацію, а й накладає на держави-учасники зобов'язання забороняти приватним особам і установам (третьім сторонам) практикувати дискримінацію в будь-якій сфері громадського життя.

РІВНІ ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК ПРАВА

Стаття 3

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Жінки нерідко наштовхуються на значні і несумірні перешкоди при здійсненні прав людини, включаючи економічні, соціальні і культурні права. Стаття 3 гарантує чоловікам і жінкам абсолютно однакову юридичну можливість користування закріпленими в Пакті правами і при необхідності прийняття державами-учасниками спеціальних заходів для забезпечення цього рівноправного статусу.

Пакт забезпечує основу, що сприяє здійсненню заходів поступового і негайного характеру, що дозволяють жінкам на рівні з чоловіками основи користатися тими правами, яких їх нерідко позбавляють. Так, наприклад, закріплені в пункті 1 статті 11 Пакту норми про житлові права повинні застосовуватися в однаковій мірі як до чоловіків, так і до жінок, звідки випливає, що жінкам повинні надаватися рівні права щодо спадкування житла, однак у багатьох країнах ця вимога поки не дотримується. Таким чином, положення статті 3 і пункту 2 статті 2 забезпечують ефективний правовий захист від будь-яких форм дискримінації в ході здійснення економічних, соціальних і культурних прав.

ОБМЕЖЕННЯ

Стаття 4

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що відносно користування тими правами, які та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, ця держава може встановлювати тільки такі обмеження

цих прав, що визначаються законом, і тільки остільки, оскільки це сумісно з природою зазначених прав, і винятково з метою сприяння загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитися як таке, що означає, що будь-яка держава, будь-яка група чи будь-яка особа має право займатися будь-якою діяльністю чи робити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, чи на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи применшення будь-яких основних прав людини, визнаних чи існуючих у якій-небудь країні в силу закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права чи в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

При розробці Пакту не ставилася мета додати статтям 4 і 5 надмірний дозвільний характер у відношенні до введення державою обмежень на закріплені в ньому права. Більш того, формулювання цих статей гарантують захист прав індивіда. Крім того, вони не припускають введення обмежень на права, що стосуються існування чи виживання індивіда чи його особистої недоторканності.

Якщо держава-учасник вважає за необхідне послатися на положення цих статей, вона може зробити це лише в тому випадку, коли це передбачається законом і коли відповідні заходи погоджуються з нормами, що викладені в Пакті. Забороняється застосування таких заходів у довільній, необґрунтованій чи дискримінаційній формі. Крім того, індивіди повинні бути забезпечені юридичними гарантіями й ефективними засобами правового захисту, що охороняють їх від незаконного чи зловмисного обмеження їх економічних, соціальних і культурних прав.

Використаний у статті 4 термін «демократичне суспільство» додатково звужує можливість застосування обмежень на основі Пакту і вказує на те, що саме на державу лягає обов'язок доведення того, що будь-які обмеження, що вводяться ним, не перешкоджають функціонуванню суспільства на принципах демократії.

Ніякі положення закону про будь-які обмеження не можуть тлумачитися як такі, що скасовують будь-які права чи свободи, закріплені в Пакті. Основна мета пункту 2 статті 5 полягає в забезпеченні того, щоб ніяке положення Пакту не могло тлумачитися як таке, що применшує положення вже діючого і здатного набрати сили національного закону чи будь-якого

іншого юридичного документа, який передбачає більш сприятливий режим захисту прав особи.

ПРАВО НА ПРАЦЮ

Стаття 6

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини на одержання можливості заробляти собі на життя працюю, яку він вільно вибирає чи на яку він вільно погоджується, і здійснити належні кроки до забезпечення цього права.

2. Заходи, які повинні бути прийняті державами, що беруть участь у цьому Пакті, з метою повного здійснення цього права включають програми технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення неухильного економічного, соціального і культурного розвитку і повної продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні й економічні свободи людини.

Праця, яка вільно обирається, як і колись, відноситься до числа найважливіших принципів, що визначають буття людини. Для безлічі людей, зайнятих як у формальному, так і в неформальному секторі, праця є основним джерелом доходу, від якого залежить їхнє існування, виживання і життя. Право на працю має основне значення для користування деякими правами, що торкаються основи існування і життєвого укладу людини, такими, як право на харчування, одяг, житло і т. д. Крім того, статус конкретної людини в трудовій сфері може позначитися на здійсненні ним інших прав, що стосуються охорони здоров'я й освіти. Право на працю буде набувати усе більш важливе значення в міру того, як уряди у всіх країнах світу будуть поступово складати із себе функції з надання населенню основних послуг, перекладаючи їх на ринкові і неурядові структури.

Право на працю має основне значення для цілей забезпечення достоїнства і самоповаги людей, що користуються закріпленими в Пакті правами. Стаття 6 зобов'язує держави-учасників утримуватися від дій, що заохочують чи дозволяють примусову працю. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав розглянув зміст цієї статті в ракурсі здійснення стратегії і заходів, покликаних гарантувати право на працю всім працевлаштуваним особам. Таке право включає як право на працевлаштування, так і право не піддаватися необґрунтованому звільненню. Незважаючи на явище безробіття, що зберігається у всіх державах-учасниках, ці держави зобов'язані застосовувати викладені в статті 2 основні принципи з метою повного здійснення права на працю.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВІ І СПРИЯТЛИВІ УМОВИ ПРАЦІ

Стаття 7

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема:

- a) винагороду, що забезпечує як мінімум усім трудящим:
  - i) справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватися умови праці не гірші за тих, котрими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю;*
  - ii) задовільне існування для них і їхніх родин відповідно до постанов цього Пакту;**
- b) умови роботи, безпеки і гігієни;*
- c) однакову для всіх можливість просування в роботі на відповідні більш високі ступіні винятково на підставі виробничого стажу і кваліфікації;*
- d) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу й оплачувану періодичну відпустку, так само, як і винагороду за святкові дні.*

Стаття 7 устанавлює право на мінімальну винагороду за працю, що передбачає справедливий рівень зарплати, достатній для того, щоб гарантувати гідне життя, а також справедливі і сприятливі умови праці. Рівень зарплати вважається справедливим, якщо він відповідає принципам адекватності рівноправності.

Зміст цієї статті тісно стикається з положеннями великого числа конвенцій, прийнятих Міжнародною організацією праці, включаючи Конвенцію про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються, (№ 131, 1970 рік) і Конвенцію про рівну винагороду (№ 100, 1951 рік).

Умови роботи людей повинні відповідати мінімальним вимогам безпеки і гігієни і на держави-учасники покладається відповідальність за розробку відповідних стратегій і законів. Усі держави-учасники зобов'язані проводити послідовну національну політику в цій сфері.

Викладені в статті 7 норми стосуються також обов'язків держав-учасників забезпечувати поступове скорочення робочого тижня і гарантувати трудящим належний відпочинок і відпустку. З урахуванням усіх визначених у цій статті критеріїв держави-учасники зобов'язані установити базові чи мінімальні норми, що визначають максимально припустимий поріг погіршення умов роботи трудящих; крім того, вони повинні розробити механізми, що гарантують дотримання цих прав.

ПРАВО СТВОРЮВАТИ ПРОФСПІЛКИ І ВСТУПАТИ ДО НИХ

Стаття 8

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити:

- a) право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних і соціальних інтересів професійні спілки і вступати до таких за своїм вибором при єдиній умові дотримання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, котрі передбачаються законом і які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, чи суспільного порядку, чи для охорони прав і свобод інших;
- b) право професійних спілок утворювати національні федерації чи конфедерації і право цих останніх засновувати міжнародні професійні організації чи приєднуватися до таких;
- c) право професійних спілок функціонувати безперешкодно без будь-яких обмежень, крім тих, котрі передбачаються законом і які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи суспільного порядку, чи для охорони прав і свобод інших;
- d) право на страйки за умови його здійснення відповідно до законів кожної країни.

2. Ця стаття не перешкоджає введенню законних обмежень користування цими правами для осіб, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністрації держави.

3. Ніщо в цій статті не дає права державам, що беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціації і захисту права на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, що передбачаються в зазначеній Конвенції, чи застосовувати закон таким чином, щоб наносився збиток цим гарантіям.

Право створювати профспілки і приєднуватися до них має безпосереднє відношення до права на свободу асоціації, що широко визнається в різних міжнародних нормативних актах з прав людини. Ці права в сполученні з правом на страйк мають основне значення для цілей здійснення передбачених у Пакті прав працюючих і інших громадян.

Стаття 8 передбачає право не примушуватися до вступу в ту чи іншу профспілку, що впливає з використовуюваного в цій статті вираження «за своїм вибором» (пункт 1 а)). Крім того, ця стаття включає право створювати непідконтрольні державі федерації чи конфедерації. Так само в статті

гарантується право на ведення колективних переговорів, право на захист від розпуску чи припинення діяльності і право на страйки.

При здійсненні статті 8 держави-учасники мають у своєму розпорядженні певну свободу дій, про що свідчить формулювання, яке стосується обмежень в інтересах державної безпеки, суспільного порядку й охорони прав і свобод інших. Проте держави-учасники, що наміряються використовувати перераховані вище підстави для відступів від положень Пакту, повинні тлумачити їх у вузькому значенні.

Що стосується сфери державної безпеки, то в Лімбурзьких принципах здійснення Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права⁶ підкреслюється, зокрема, що *систематичне порушення економічних, соціальних і культурних прав підриває справжню державну безпеку і може загрожувати міжнародному світу і безпеці. Держава, відповідальна за таке порушення, не вправі посилатися на державну безпеку як підставу для застосування заходів, спрямованих на придушення протестів у зв'язку з таким порушенням чи здійснення репресивних акцій проти свого населення (Принцип 65).*

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Стаття 9

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування.

У багатьох державах не забезпечується наявність адекватних положень про соціальне забезпечення чи соціального страхування в рамках національних законів, що охороняють права особи у випадку старості, інвалідності, хвороби чи в інших ситуаціях, які не дозволяють їм забезпечити собі гідне життя. У той же час багато країн, що передбачають такі форми захисту, починають перекладати цей обов'язок з державного сектора на приватні структури. Усі ці питання породжують серйозні проблеми, пов'язані зі здійсненням закріплених у Пакті прав.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав ставить перед державами-учасниками наступне конкретне питання: чи здійснюють вони програми соціального забезпечення за наступними напрямками: медичне обслуговування, допомога через хворобу, допомога по вагітності і пологам, допомога по старості, допомога по інвалідності, допомога в зв'язку

---

⁶ Див. виноску 5 вище.

з утратою годувальника, допомога в зв'язку з травмами на виробництві, допомога по безробіттю і сімейні допомоги.

Комітет приділяє особливу увагу питанням здійснення передбачених у статті 9 прав жінок, людей похилого віку (загальне зауваження № 6 (1995))⁷ і інвалідів (загальне зауваження № 5 (1994))⁸.

ОХОРОНА РОДИНИ І СПРИЯННЯ РОДИНИ

Стаття 10

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають, що:

1. Родині, що є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися, по можливості, найширшу охорону і допомогу — особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей і їхнє виховання. Шлюб повинний полягати у вільній згоді тих, хто одружується.

2. Особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка чи відпустка з достатньою допомогою з соціального забезпечення.

3. Особливі заходи охорони і допомоги повинні прийматися у відношенні до всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою. Діти і підлітки повинні бути захищені від економічної і соціальної експлуатації.

Застосування їхньої праці в сфері, шкідливої для їхньої моральності і здоров'я чи небезпечної для життя, чи здатної зашкодити їх нормальному розвитку, повинно каратися за законом. Крім того, держави повинні установити вікові межі, нижче яких використання платної дитячої праці забороняється і карається законом.

Стаття 10 передбачає захист родини, матері і дітей. Оскільки такий захист включає право одруження за вільною згодою, не може не виникати побоювань у зв'язку із ситуацією в тих країнах, де шлюби укладають без вільної й усвідомленої згоди однієї зі сторін, причому в переважній більшості випадків такою стороною є жінка. Стаття приписує ефективний захист матерів у допологовий і післяпологовий період. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав регулярно запитує в держав-учасників інформацію про наявність яких-небудь конкретних груп жінок, що страждають від відсутності такого захисту.

⁷ Е/1996/22, додаток IV.

⁸ Е/1995/22, додаток IV.

Комітет витрачає не занадто багато часу на вивчення ситуацій, пов'язаних із правами родини, оскільки приділяє усе більш пильну увагу правам дитини, що викладається в пункті 3 статті 10, і особливо питанням, що стосуються дитячої праці й умов життя дітей. Найбільш активну роботу в рамках системи Організації Об'єднаних Націй в галузі прав людини проводить Комітет з прав дитини, з яким Комітет з економічних, соціальних і культурних прав тісно співробітничав.

ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ

Стаття 11

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього самого і його родини, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на безупинне поліпшення умов життя. Держави-учасники повинні вживати належних заходів для забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення у цьому відношенні міжнародного співробітництва, заснованого на вільній згоді.

2. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально й у порядку міжнародного співробітництва, що включають проведення конкретних програм, для того щоб:

- а) поліпшити методи виробництва, збереження і розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і удосконалення чи реформи аграрних систем таким чином, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів; і*
- б) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, що як імпортують харчові продукти, так і що експортують їх.*

Стаття 11 охоплює широкий набір питань, що стосуються умов життя й існування жителів держав-учасників, зокрема питання харчування, одягу і житла. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав приділяє дуже пильну увагу аналізу цієї статті, і особливо положень, що стосуються права людини на достатнє житло. За станом на сьогоднішній день право на достатнє житло є єдиним із закріплених у Пакті прав, якому Комітет цілком присвятив одне зі своїх загальних зауважень (загальне зауваження № 4 (1991))⁹.

---

⁹ E/1992/23, додаток III.

Загальне зауваження № 4 відбиває великий характер гарантій, передбачених статтею 11, і містить ряд юридичних тлумачень права на достатнє житло, що виходять далеко за рамки обмежувального розуміння цього права як простого права на дах. Комітет, що приділив праву на житло більшу увагу в порівнянні з будь-якими іншими закріпленими в Пакті правами, відзначає в цьому зауваженні наступне:

«...Право на житло не слід тлумачити у вузькому чи обмежувальному змісті, що зрівнювало б його, наприклад, з наданням даху, що означає лише те, що хтось має дах над головою. Його скоріше варто розглядати як право жити будь-де в безпеці, світі і з достоїнством» (пункт 7).

Відповідно до сформульованого Комітетом визначення вираження «достатнє житло» включає правове забезпечення проживання, наявність послуг, прийнятність з погляду витрат, придатність для проживання, доступність, місцезнаходження й адекватність з погляду культури.

Стаття 11 не припускає заморожування ситуації на якомусь одному рівні, оскільки її положення включають також право «на безупинне поліпшення умов життя» (пункт 1) і можливість міжнародного співробітництва в тих випадках, коли держави-учасники виявляються нездатними гарантувати здійснення відповідних прав, що має особливо важливе значення в період продовольчих криз чи голоду.

Кілька разів Комітет виносив рішення про те, що деякі держави-учасники порушують положення статті 11, зокрема в результаті застосування практики примусового виселення. Такі дії Комітету свідчать про його дуже серйозне відношення до положень статті 11.

ПРАВО НА НАЙВИЩИЙ ДОСЯЖНИЙ РІВЕНЬ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Стаття 12

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

2. Заходи, які повинні бути здійснені державами, що беруть участь у цьому Пакті, для повного здійснення цього права, включають заходи, необхідні для:

- a) забезпечення скорочення мертвонароджуваності і дитячої смертності та здорового розвитку дитини;
- b) поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості;
- c) попередження і лікування епідемічних, ендемічних, професійних і інших хвороб і боротьби з ними;

- d) створення умов, що забезпечували б усім медичну допомогу і медичний догляд у випадку хвороби.

Визнання права на здоров'я природно не означає, що його користувачам гарантується здоров'я. У Пакті усього лише підкреслюється зобов'язання держав-учасників забезпечувати «найвищий досяжний рівень... здоров'я» своїх громадян.

Таким чином, у статті 12 робиться наголос на забезпеченні рівного доступу до послуг в сфері охорони здоров'я і мінімальних гарантій охорони здоров'я у випадку захворювання.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав докладають усе більш активні зусилля з роз'яснення прав в сфері охорони здоров'я і контролю за їх дотриманням; у цьому зв'язку він організував загальну дискусію по даній темі і сформулював загальне зауваження щодо прав особи з якою-небудь формою інвалідності (загальне зауваження № 5 (1994)). Крім того, в останні роки Комітет приділяє підвищену увагу правам осіб, інфікованих на ВІЛ чи хворих на СНІД.

ПРАВО НА ОСВІТУ

Стаття 13

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і свідомості її достоїнства і повинна зміцнювати повагу до прав людини й основних свобод. Вони далі погоджуються в тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними і релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтримці миру.

2. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:

- a) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безкоштовною для усіх;
- b) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкритою і доступною для всіх шляхом прийняття всіх необхідних заходів, і зокрема поступового введення безкоштовної освіти;
- c) вища освіта повинна бути однаково доступною для усіх на основі здібностей кожного шляхом прийняття всіх необхідних заходів, і зокрема поступового введення безкоштовної освіти;

- d) елементарна освіта повинна заохочуватися чи інтенсифікуватися, по можливості, для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу своєї початкової освіти;
- e) повинний активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.

3. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати волю батьків і у відповідних випадках законних опікунів вибирати для своїх дітей не тільки засновані державною владою школи, але й інші школи, які відповідають тому мінімуму вимог до освіти, що може бути встановлений чи затверджений державою, і забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей у відповідності до своїх власних переконань.

4. Жодна частина цієї статті не повинна тлумачитися в сенсі применшення свободи окремих осіб і установ створювати навчальні заклади і керувати ними при незмінній умові дотримання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, і вимоги, щоб освіта, що надається в таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, котрий може бути встановлений державою.

Стаття 14

Кожна держава, що бере участь у цьому Пакті, яка вчасно до свого вступу в число учасників не змогла установити на території своєї метрополії чи на інших територіях, що знаходяться під її юрисдикцією, обов'язкової безкоштовної початкової освіти, зобов'язується протягом двох років виробити і прийняти докладний план заходів для поступового проведення в життя — протягом розумного числа років, що повинне бути зазначене в цьому плані, — принципу обов'язкової безкоштовної загальної освіти.

У статтях 13 і 14 визнається, що освіта є однією з найважливіших умов здійснення і забезпечення прав людини і що вона сприяє зміцненню прав людини й основних демократичних принципів. Міжнародне співтовариство, що вже давно визнало ці основні істини, проголосило десятиліття 1995–2004 року Десятиліттям освіти в галузі прав людини Організації Об'єднаних Націй¹⁰. У 1994 році Комітет з економічних, соціальних і культурних прав провів загальну дискусію з даної теми.

---

¹⁰ Див. резолюцію 49/184 Генеральної Асамблеї від 23 грудня 1994 року.

Ці дві статті гарантують усім дітям право на безкоштовну й обов'язкову початкову освіту, де б вони не жили. Крім того, у них закріплюється право на рівний доступ до освіти і рівне використання можливостей в сфері освіти; свобода вибирати освіту і створювати навчальні заклади; право на захист учнів від нелюдських дисциплінарних заходів; і свобода викладання.

ПРАВО НА КУЛЬТУРУ І КОРИСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ НАУКОВОГО ПРОГРЕСУ

Стаття 15

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на:

- a) участь у культурному житті;*
- b) користування результатами наукового прогресу і їхнього практичного застосування;*
- c) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких він є.*

2. Заходи, що повинні здійснюватися державами, які беруть участь у цьому Пакті, для повного здійснення цього права, включають і ті, котрі необхідні для охорони, розвитку і поширення досягнень науки і культури.

3. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності.

4. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають користь, яка здобувається з заохочення і розвитку міжнародних контактів і співробітництва в науковій і культурній галузях.

В основі статті 15 лежить право користатися досягненнями культури, брати участь у культурному житті і користатися плодами науково-технічного прогресу. Хоча ці питання, можливо, і не відносяться до сфери прав людини, вони мають украй важливе значення з погляду принципів рівності поведження, свободи вираження думок, права одержувати і поширювати інформацію і право на повний розвиток людської особистості.

Про величезну важливість захисту відповідних прав свідчить, серед іншого, дуже ймовірна можливість обмеження чи ігнорування державами тих чи інших культурних особливостей у спробі забезпечити якій-небудь одній національній, расовій чи етнічній групі кращий стан в порівнянні з якою-небудь іншою групою. Крім того, слід зазначити, що визначені пра-

ва включають право на участь у житті суспільства з урахуванням широкого тлумачення терміна «культура».

Право на користування результатами наукового прогресу полягає в тому, щоб усі члени суспільства, і особливо найбільш знедолені його групи, могли користатися досягненнями в цій області. Це право містить у собі право кожної людини шукати й одержувати інформацію про такі досягнення, обумовлені застосуванням нових наукових концепцій, і мати доступ до будь-яких розробок, що могли б сприяти підвищенню рівня здійснення закріплених у Пакті прав.

ЗАСТОСОВНІСТЬ ПАКТУ В РАМКАХ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА

...Необхідні погоджені зусилля для забезпечення визнання економічних, соціальних і культурних прав на національному, регіональному і міжнародному рівнях

Віденська декларація і Програма дій
(частина II, пункт 98)¹¹

Хоча з погляду міжнародного права Комітет з економічних, соціальних і культурних прав має можливість сприяти здійсненню Пакту, рівень ефективності цього договору в остаточному підсумку залежить від прийнятих урядами заходів з метою практичної реалізації своїх міжнародних юридичних зобов'язань. У цьому зв'язку Комітет надає винятково важливого значення здійсненню державами належних законодавчих заходів і забезпеченню індивідів засобами судового захисту як свідчення справді правового характеру економічних, соціальних і культурних прав¹².

Необхідність здійснення положень Пакту в рамках внутрішньодержавного законодавства узгоджується зі статтею 27 Віденської конвенції 1969 року про право міжнародних договорів, яка наголошує, що «учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання ним договору». Більш того, Пакт нерідко приписує вживання законодавчих заходів у тих випадках, коли діюче законодавство порушує передбачені Пактом зобов'язання.

У Лімбурзьких принципах виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права¹³ підкреслюється, що «держави-учасники повинні забезпечувати ефективні засоби правового захисту, у тому числі, при необхідності, судового захисту» (Принцип 19). Оскільки Пакт поки що не передбачає процедуру представлення скарг окремими особами, повне здійснення закріплених у даному нормативному акті прав тим більше зале-

¹¹ Ухвалені Всесвітньою Конференцією з прав людини, Відень, 25 червня 1993 року (A/CONF.157/24 (Частина I), глава III).

¹² Див. М. Craven, «The domestic application of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights», *Netherlands International Law Review*, vol. XL (1993), p. 367.

¹³ Див. виноску 5 вище.

жить від наявності на національному рівні належних законів і засобів правового захисту.

Національні і місцеві судові органи держав-учасників повинні використовувати такі міжнародні закони в області прав людини, яким є Пакт як орієнтир при тлумаченні внутрішньодержавних правових норм і забезпечувати тлумачення і застосування національного законодавства відповідно до положень ратифікованих державою міжнародних договорів з прав людини. З погляду міжнародного права основного значення набуває принцип, відповідно до якого судам варто уникати ставити уряд своєї країни в становище, що примушує його порушувати норми ратифікованого ним міжнародного договору¹⁴.

Що стосується можливості відстоювання закріплених у Пакті прав у судовому порядку, тобто можливості судового контролю за їхнім дотриманням, то у своєму загальному зауваженні № 3 (1990)¹⁵ Комітет відзначав наступне:

«Серед заходів, які можна вважати належними, крім законодавства можна назвати надання засобів судового захисту щодо прав, які відповідно до національної правової системи можуть розглядатися в суді...» (пункт 5).

У цьому зв'язку Комітет указував, що деякі з закріплених у Пакті статей можуть бути здійснені негайно, включаючи статтю 3, статтю 7 (підпункт і) пункту а)), статтю 8, статтю 10 (пункт 3), статтю 13 (пункти 2 а), 3 і 4) і статтю 15 (пункт 3). Крім того, при аналізі права на достатнє житло він підкреслював, зокрема, що «випадки примусового виселення є *prima facie* несумісними з вимогами Пакту і можуть бути виправданими тільки за самих виняткових обставин і виходячи з відповідних принципів міжнародного права»¹⁶. З метою виконання таких зобов'язань на національному рівні національним судам, безсумнівно, варто доручити важливу роль гарантії дотримання відповідних прав.

---

¹⁴ Див. P. Alston and G. Quinn, «The nature and scope of States parties' obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights», Human Rights Quarterly, vol. 9, No. 2 (May 1987), p. 171.

¹⁵ E/1991/23, додаток III.

¹⁶ Загальне зауваження № 4 (1991) (E/1992/23, додаток III), пункт 18.

КОНТРОЛЬ ЗА ЗДІЙСНЕННЯМ ПАКТУ: КОМІТЕТ З ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ І КУЛЬТУРНИХ ПРАВ

ЗАСНУВАННЯ І СКЛАД КОМІТЕТУ

На відміну від п'яти інших договірних органів з прав людини Комітет з економічних, соціальних і культурних прав був заснований не на підставі положень відповідного договору, а за рішенням Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОС), яка створила цей Комітет з урахуванням результатів далеко не ідеального функціонування двох попередніх органів, зобов'язаних стежити за дотриманням Пакту.

Комітет був заснований у 1985 році; уперше він зібрався в 1987 році і дотепер провів 14 сесій. Якщо раніше він проводив засідання один раз на рік, то тепер збирається двічі на рік і організує, як правило, у травні і листопаді/грудні дві сесії тривалістю три тижні кожна. Комітет проводить усі свої засідання у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві.

Комітет складається з 18 членів-експертів з визнаним авторитетом в області прав людини. Члени Комітету мають незалежний статус і беруть участь у роботі Комітету в особистій якості, а не як представники урядів. В даний час до складу Комітету входять 13 чоловіків і п'ять жінок. Члени Комітету самостійно обирають свого голову, трьох заступників голови і доповідача.

Члени Комітету обираються ЕКОСОС на чотирирічний термін і можуть бути переобрані, якщо будуть представлені їхні кандидатури. Таким чином, Комітет є допоміжним органом ЕКОСОС, що наділяє його офіційними повноваженнями. Члени Комітету обираються шляхом таємного голосування зі списку осіб, кандидатури яких пропонуються державами — учасниками Пакту. Звідси випливає, що держави, які не ратифікували Пакт, не можуть представляти своїх громадян як кандидатів у члени Комітету. У ході процедури обрання дотримуються принципи справедливого географічного розподілу і представництва різних соціальних і правових систем. Комітет обслуговується Центром з прав людини Організації Об'єднаних Націй.

ЯКІ ФУНКЦІЇ КОМІТЕТУ?

Основна функція Комітету полягає в тому, щоб стежити за дотриманням державами-учасниками положень Пакту. Він докладає активних зусиль для

налагодження конструктивного діалогу з державами-учасниками, використовує цілий ряд засобів з метою визначення того, чи належним чином застосовуються в державах-учасниках передбачені Пактом норми і яким чином можна було б сприяти більш ефективному здійсненню і дотриманню Пакту, для того щоб усі люди, що мають право на користування закріпленими в Пакті правами, могли реально користатися ними в повному обсязі.

Крім того, спираючись на свій юридичний і практичний досвід, Комітет може сприяти урядам у виконанні ними зобов'язань за Пактом шляхом розробки конкретних нормативних, керівних і інших пропозицій і рекомендацій для цілей більш ефективного забезпечення економічних, соціальних і культурних прав.

ПРОЦЕДУРА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДЕРЖАВАМИ-УЧАСНИКАМИ СВОЇХ ДОПОВІДЕЙ ДО КОМІТЕТУ

Відповідно до статей 16 і 17 Пакту, держави-учасники зобов'язані представляти періодичні доповіді до Комітету (перший раз — не пізніше ніж через два роки після вступу в силу Пакту для конкретної держави-учасника і потім один раз у п'ять років) з описом законодавчих, судових, програмних і інших заходів, здійснених ними з метою забезпечення дотримання закріплених у Пакті прав. Крім того, держави-учасники зобов'язані представляти докладну інформацію, що дозволяє судити про те, якою мірою вони здійснюють відповідні права й у яких областях вони зіштовхуються в цьому зв'язку з особливими труднощами.

З метою полегшення процесу підготовки доповідей Комітет розробив для держав-учасників докладний (обсягом у 22 сторінки) перелік керівних принципів представлення доповідей із указівкою видів інформації, запитуваної Комітетом з метою ефективного контролю за дотриманням Пакту.

Зобов'язання по представленню доповідей — це щось набагато більше, ніж простий формальний обов'язок. Хоча процес представлення доповідей натикається на певні труднощі, до числа яких не в останню чергу відносяться непередставлення державами-учасниками великої кількості доповідей і недостача в держав відповідних ресурсів, цей механізм дозволяє здійснювати цілий ряд важливих функцій, зокрема функції первісного огляду, контролю, визначення орієнтирів, громадського нагляду, оцінки, визнання існуючих проблем і обміну інформацією¹⁷.

---

¹⁷ P. Alston, «The purposes of reporting», in Manual on Human Rights Reporting (United Nations Centre for Human Rights/United Nations Institute for Training and Research, 1991) (Sales No. E.91.XIV.1), pp. 14–16.

Комітет підкреслював, що передбачені Пактом зобов'язання з представлення доповідей переслідують сім ключових цілей. У своєму загальному зауваженні № 1 (1989) Комітет відзначав, що ці цілі полягають у тому, щоб:

- 1) забезпечувати всебічний розгляд державою-учасником національного законодавства, адміністративних правил і процедур, а також практики з метою забезпечення їх найбільш повної відповідності до Пакту;
- 2) забезпечувати регулярне проведення державою-учасником заходів щодо спостереження за поточною ситуацією в зв'язку з кожним з перерахованих прав на предмет визначення того, якою мірою всі жителі країни можуть користатися різними правами;
- 3) забезпечити основу для розробки чітко сформульованої і цілеспрямованої політики виконання Пакту;
- 4) сприяти громадському контролю за політикою, що проводиться урядом у здійсненні положень Пакту, й залучати представників різних шарів суспільства до процесу розробки, реалізації й аналізу відповідної політики;
- 5) забезпечувати основу для того, щоб держава-учасник і Комітет могли ефективно оцінювати хід здійснення закріплених у Пакті зобов'язань;
- 6) починати дії, що дозволяють відповідній державі-учаснику краще зрозуміти проблеми і недоліки, що перешкоджають здійсненню економічних, соціальних і культурних прав;
- 7) сприяти обміну інформацією між державами-учасниками і більш глибокому аналізу загальних проблем і можливих рішень у процесі здійснення кожного з закріплених у Пакті прав¹⁸.

Як правило, Комітет розглядає протягом однієї сесії п'ять-шість доповідей держав-учасників. Якщо держава, що відправила доповідь, що підлягала розгляду Комітетом на тій чи іншій сесії, в останню хвилину заявляє, що хоче відкласти представлення доповіді, Комітет відмовляє в задоволенні такого прохання і приступає до розгляду відповідної доповіді навіть під час відсутності представника держави-учасника.

Крім того, Комітет змушений вирішувати проблеми, пов'язані з не-представленням доповідей і значних затримок з їхнім представленням. При виникненні таких ситуацій Комітет повідомляє державам-учасникам, що надмірно довго затримують представлення доповідей, про свій намір розглянути відповідні доповіді на конкретно зазначених майбутніх сесіях. У випадку ненадходження доповіді Комітет приступає до розгляду стану

---

¹⁸ E/1989/22, додаток III, загальне зауваження № 1 (1989), пункти 2–9.

зі здійсненням у відповідній державі економічних, соціальних і культурних прав на основі всієї наявної в його розпорядженні інформації.

ПЕРЕПРОВАДЖЕННЯ ДОПОВІДЕЙ І ПЕРЕДСЕСІЙНА РОБОЧА ГРУПА

У випадку надходження від держав-учасників відповідних доповідей Комітет застосовує стандартну процедуру їхнього розгляду. Після одержання, обробки і перекладу Секретаріатом доповідей держав-учасників їх спочатку розглядає передсесійна робоча група Комітету в складі п'яти чоловік, що проводить свої засідання за шість місяців до дати розгляду відповідної доповіді Комітетом у його повному складі. Передсесійна робоча група здійснює попередній розгляд доповіді, доручає одному з членів провести заглиблений аналіз кожної доповіді і складає переліки письмових питань з урахуванням виявлених при вивченні доповідей недоліків з метою направлення цих переліків відповідним державам-учасникам, які повинні надати письмові відповіді на питання, що там містяться, до того, як їхні представники постануть перед Комітетом.

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДОПОВІДЕЙ

Представникам держав, що перепроводжують свої доповіді, настійно рекомендується бути присутніми на засіданнях Комітету, присвячених їхньому розгляду. На практиці відповідні делегації завжди беруть участь у цьому процесі, що, як правило, завершується протягом двох днів. Спочатку делегації представляють вступні коментарі і відповіді на письмові питання передсесійної робочої групи. Після цього інформацію представляють спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй, які мають відношення до доповіді, що знаходиться на розгляді. Потім члени Комітету задають питання і висловлюють свої зауваження присутньому на засіданні представнику держави-учасника. Після цього представникам держав-учасників пропонується підготувати — як правило, не в той же самий день — максимально точні відповіді на задані питання і висловлені зауваження. Якщо представники не можуть надати адекватні відповіді на поставлені питання, то Комітет нерідко просить державу-учасника представити йому додаткову інформацію з метою її розгляду на наступних сесіях.

ЗАКЛЮЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ: РІШЕННЯ КОМІТЕТУ

По завершенні Комітетом аналізу доповідей і заслухання представників держав-учасників Комітет підбиває підсумок розгляду доповідей

держав-учасників шляхом складання «заключних зауважень», що представляють собою прийняте Комітетом рішення про стан справ з виконання Пакту у відповідній державі-учаснику. Заключні зауваження складаються з п'яти розділів:

- a) вступ;
- b) позитивні аспекти;
- c) фактори і труднощі, що перешкоджають виконанню Пакта;
- d) основні питання, що викликають турботу;
- e) пропозиції і рекомендації. Заключні зауваження приймаються на закритому засіданні й обнародуються в останній день кожної сесії.

У ряді випадків Комітет констатував наявність порушень Пакту й тому настійно закликають державу-учасників утримуватися від будь-яких подальших порушень відповідних прав.

Об'єктом порушень можуть стати будь-які права людини, не є виключенням у цьому відношенні й економічні, соціальні і культурні права. У Лімбурзьких принципах виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права¹⁹ перелічуються наступні ситуації, рівнозначні порушенню державою-учасником положень Пакту (принцип 72):

- a) держава не вживає заходів, що приписуються їй Пактом;
- b) вона не вживає заходів з метою оперативного усунення перешкод, які зобов'язана усунути з метою створення умов для негайного виконання того чи іншого права;
- c) вона не вживає заходів з метою негайного здійснення права, негайне дотримання якого вона повинна гарантувати відповідно до положень Пакту;
- d) вона навмисно не дотримує загальноприйнятого міжнародного мінімального стандарту забезпечення прав, хоча в змозі зробити це;
- e) вона обмежує яке-небудь з визнаних у Пакті прав у формі, що не узгоджується з положеннями Пакту;
- f) вона навмисно затягує чи гальмує поступове здійснення того чи іншого права, за винятком тих випадків, коли вона діє в рамках припустимих Пактом меж чи робить це через недостачу наявних ресурсів;
- g) вона не представляє доповіді, як це пропонується Пактом.

Хоча заключні зауваження Комітету, і зокрема пропозиції і рекомендації, з юридичної точки зору, можливо, і не мають обов'язкового статусу, вони відбивають думку єдиного експертного органа, правомочного і здатного виносити такі постанови. Таким чином, ігнорування чи недотримання державами-учасниками цих міркувань свідчило б про їхнє несумлінне виконання своїх зобов'язань щодо Пакту. Є випадки, коли причиною зміни полі-

---

¹⁹ Див. виноску 4 вище.

тики, практики і законодавства послужили, принаймні почасти, заключні зауваження Комітету.

На додаток до заключних зауважень держави-учасники іноді одержують листи від голови з викладом питань, що викликають стурбованість членів Комітету.

Крім того, Комітет приймає проекти рішень для їхнього можливого затвердження ЭКОСОС у тих випадках, коли це потрібно. Як правило, це відбувається в тих випадках, коли Комітет просить державу-учасника направити йому листа із запрошенням відвідати країну і надати відповідному уряду технічну чи іншу допомогу, що може йому знадобитися для цілей більш повного здійснення і дотримання положень Пакту. Дотепер Комітет двічі звертався до держав-учасників із проханням перепроводити йому запрошення, що дозволяють його членам відвідати відповідні країни (Домініканська Республіка і Панама). Однак лише в другому випадку (мова йде про Панаму) держава представила запитане запрошення, і в квітні 1995 року поїздка в цю країну відбулася.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІЛЬШ ЧІТКОГО ТЛУМАЧЕННЯ

а) Загальні зауваження

У 1988 році Комітет вирішив приступити до підготовки «загальних зауважень» з закріплених у Пакті правах і положеннях з метою надання державам-учасникам сприяння у виконанні їхніх зобов'язань з представлення доповідей і забезпечення більш чіткого тлумачення цілей, сенсу і змісту Пакту. Крім того, Комітет вважає, що прийняття загальних зауважень сприяє здійсненню Пакту, оскільки дозволяє доводити до відома держав-учасників суть недоліків, що виявляються в результаті розгляду великої кількості доповідей держав-учасників, і сприяти підвищенню уваги держав-учасників, установ Організації Об'єднаних Націй і інших органів до конкретних положень Пакту з метою поступового просування шляхом до повного здійснення передбачених у Пакті прав.

Загальні зауваження відносяться до числа найважливіших засобів зміцнення практичної правової бази, що дозволяє членам Комітету тлумачити на основі консенсусу закріплені в Пакті норми. За станом на квітень 1996 року, Комітет прийняв шість наступних загальних зауважень:

- Загальне зауваження № 1 (1989) про представлення доповідей державами-учасниками;
- Загальне зауваження № 2 (1990) про міжнародні заходи в області надання технічної допомоги (стаття 22 Пакту);

- Загальне зауваження № 3 (1990) про природу зобов'язань держав-учасників (пункт 1 статті 2 Пакту);
- Загальне зауваження № 4 (1991) про право на достатнє житло (пункт 1 статті 11 Пакту);
- Загальне зауваження № 5 (1994) про особу з якою-небудь формою інвалідності;
- Загальне зауваження № 6 (1995) про економічні, соціальні і культурні права літніх осіб.

Цілком ймовірно, у найближчому майбутньому Комітет розгляне питання про прийняття додаткових загальних зауважень з таких питань, як право на здоров'я; застосування Пакту на національному рівні; практика примусового виселення і Пакт; закріплені в Пакті принципи недискримінації (пункт 2 статті 2); право на харчування і т. д.

b) Загальні дебати

На кожній своїй сесії Комітет організує «одноденні загальні дебати» з конкретних положень Пакту, зокрема з прав людини чи інших тем, що безпосередньо стосуються сфери діяльності Комітету, з метою розробки загальної позиції з відповідних питань. У ході цих дискусій Комітет прагне почерпнути інформацію, якою володіє широке коло обізнаних джерел, і в цьому зв'язку веде діалог зі спеціальними доповідачами Організації Об'єднаних Націй, експертами відповідних неурядових організацій і представниками спеціалізованих установ.

Проведені дотепер загальні дебати охоплювали наступні теми: право на працю (1989 рік); право на житло (1990 рік); економічні і соціальні показники (1991 рік); право на участь у культурному житті (1992 рік); права літніх людей й осіб похилого віку (1993 рік); право на здоров'я (1993 рік); роль систем соціального захисту як засобу захисту економічних, соціальних і культурних прав з приділенням особливої уваги ситуаціям, пов'язаним із глибокою структурною перебудовою і/чи переходом до вільної ринкової економіки (1994 рік); викладання прав людини (1994 рік); тлумачення і практичне виконання зобов'язань, що накладаються на держави-учасники (1995 рік); і проект факультативного протоколу до Пакту (1995 рік).

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТУ

Всесвітня конференція з прав людини підтверджує, що крайня убогість і соціальна ізоляція є образою людського достоїнства і що необхідно прийняти термінові заходи для більш глибокого усвідомлення крайньої убогості і її причин, включаючи ті з них, що пов'язані з проблемою розвитку, з метою заохочення прав людини найбідніших шарів населення, викорінювання крайньої убогості і соціальної ізоляції і заохочення використання результатів соціального прогресу. Необхідно, щоб держави сприяли участі найбідніших шарів населення в процесі прийняття рішень у громаді, в якій вони живуть, у заохоченні прав людини і зусиллях по боротьбі з крайньою убогістю.

Віденська декларація і Програма дій
(частина I, пункт 25)

Комітет здавна визнавав, що громадянське суспільство може вносити важливий вклад у процес інформування про стан справ зі здійсненням Пакту в державах-учасниках. Комітет був першим договірним органом, що надав неурядовим організаціям (НПО) можливість представляти письмові повідомлення і робити усні заяви з питань, що стосуються дотримання чи недотримання в конкретних країнах закріплених у Пакті прав.

В другій половині першого дня кожної сесії Комітет проводить засідання, на якому міжнародні і національні неурядові організації й організації на рівні громад можуть висловити свої думки з приводу виконання чи невиконання державами-учасниками положень Пакту. Комітет приймає до уваги усну інформацію неурядових організацій за умови, що представлені дані безпосередньо стосуються положень Пакту, мають пряме відношення до розглянутих Комітетом питань, є достовірними і не носять образливого характеру. В останні роки неурядові організації й організації на рівні громад усе ширше використовують цю процедуру і представляють Комітету письмові, аудіо- і відеоматеріали про передбачувані випадки недотримання економічних, соціальних і культурних прав у державах-учасниках.

Комітет відзначав, що мета передбаченої для неурядових організацій процедури полягає у тому, щоб забезпечити одержання як можна більш повної інформації, здійснити перевірку точності й адекватності даних, що, імовірно все, у будь-якому випадку надійшли б у його розпорядження, і додати більш відкритий характер процесу одержання інформації від неурядових організацій.

Неурядові організації й організації на рівні громад, що бажають представити до Комітету достовірну нову інформацію, можуть направити до секретаріату Комітету за кілька місяців до початку відповідної сесії конкретне прохання про вживання заходів у рамках передбаченої для неурядових організацій процедури. Крім того, групи, що мають у своєму розпорядженні письмові матеріали, можуть направляти їх у секретаріат і бути присутніми на сесіях Комітету. Неурядові організації, що мають консультативний статус при Організації Об'єднаних Націй, чи інші групи, що підтримують зв'язки з такими неурядовими організаціями, можуть також бути присутніми на сесіях Комітету. Неурядові організації, що мають консультативний статус, можуть, згідно із відповідними резолюціями ЕКОСОС, у будь-який час представляти до Комітету письмові повідомлення. Сесії Комітету звичайно є відкритими; виключення складають закриті засідання, на яких Комітет формулює свої заключні зауваження.

Практика показала, що активна участь неурядових організацій у діяльності Комітету також має край важливе значення в справі широкого поширення інформації про Пакт і Комітет на національному і місцевому рівнях. У багатьох випадках ці організації сприяють істотній активізації засобів масової інформації в зв'язку з прийняттям заключних зауважень, що стосуються відповідних держав.

ЗАХОДИ З РОЗРОБКИ ОФІЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ СКАРГ (ФАКУЛЬТАТИВНОГО ПРОТОКОЛУ)

В даний час окремі особи чи групи, які вважають, що гарантовані їм Пактом права були порушені, не мають можливості представляти офіційні скарги до Комітету. Відсутність такої процедури значно утруднює процес розвитку Комітетом практичної юридичної бази чи норм на основі прецедентів і, природно, суттєво скорочує шанси жертв порушень Пакту на відновлення їхніх прав у рамках міжнародної процедури.

На підтримку прийняття в рамках Пакту процедури розгляду скарг наводиться чимало аргументів і, зокрема, заявляється, що це дозволить поліпшити стан справ зі здійсненням економічних, соціальних і культурних прав людей, підвищити рівень міжнародної підзвітності держав-учасників; зміцнити юридичний статус і авторитет обох Міжнародних пактів; уточнити права й обов'язки, що випливають з положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; структурно і конкретно підтвердити принцип неподільності і взаємозалежності всіх прав людини. Крім того, відзначається, що така процедура буде сприяти впровадженню державами-учасниками аналогічних засобів правового захисту на місцевому і національному рівнях.

З 1990 року Комітет приділяє усе більш пильну увагу можливості розробки такого факультативного протоколу, і це питання докладно обговорювалося на декількох сесіях²⁰. На своїй шостій сесії в 1991 році Комітет підтримав розробку факультативного протоколу, «оскільки це активізує процес практичного здійснення Пакту, а також діалог з державами-учасниками і дозволить громадськості сфокусувати більш пильну увагу на економічних, соціальних і культурних правах»²¹.

Всесвітня конференція з прав людини, що відбулася у Відні в червні 1993 року, надала додаткове прискорення цій ініціативі, закріпивши в прийнятій нею Віденській декларації і Програмі дій положення про те, що Коміте-

---

²⁰ Див., наприклад, *P. Alston*, «Establishing a right to petition under the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights» Collected Courses of the Academy of European Law: The Protection of Human Rights in Europe (Florence, European University Institute), vol. IV, book 2 (1993), p. 115.

²¹ E/1992/23, пункт 362.

ту варто продовжити зусилля в цьому напрямку. Комітет підготував проект факультативного протоколу, однак цей проект поки що не прийнятий відповідними органами Організації Об'єднаних Націй.

Крім того, доцільність включення до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права процедури розгляду скарг розглядалася в рамках безлічі інших ініціатив, що також сприяє прийняттю цієї процедури як засобу зміцнення основного договору з прав людини²².

До включення до Пакту відповідного факультативного протоколу користувачі закріплених у ньому прав усе-таки мають можливість вживати загальні процедури Комітету і використовувати так звану «неофіційну процедуру представлення клопотань» на встановлених Комітетом умовах²³.

---

²² Див. *F. Goomans and G. J. H. van Hoof*, eds., *The Right to Complain about Economic, Social and Cultural Rights: Proceedings of the Expert Meeting on the Adoption of an Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* (Utrecht, 25–28 January 1995) (Utrecht, Netherlands Institute of Human Rights, 1995).

²³ Див. *M. Craven*, «Towards an unofficial petition procedure: A review of the role of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights», *Social Rights as Human Rights: A European Challenge*, K. Drzewicki, C. Krause and A. Rosas, eds. (Abo/Turku (Finland), Abo Akademi University, Institute for Human Rights, 1994), p. 91.

ДОДАТКИ

Додаток I МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА

*Ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації і
приєднання резолюцією 2200 А (XXI)
Генеральної Асамблеї
від 16 грудня 1966 року*

ВСТУП У СИЛУ:
3 січня 1976 року
у відповідності до статті 27

Преамбула

Держави, що беруть участь у цьому Пакті,

приймаючи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання достоїнства, властивого усім членам людської родини, і рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права випливають із властивого людській особистості достоїнства,

визнаючи, що відповідно до Загальної декларації прав людини ідеал вільної людської особистості, вільної від страху і нестатку, може бути здійснений тільки, якщо будуть створені такі умови, за яких кожний може користатися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими і політичними правами,

приймаючи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальну повагу і дотримання прав і свобод людини,

приймаючи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язок у відношенні до інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна домагатися заохочення і дотримання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про нижченаведені статті:

ЧАСТИНА I

Стаття 1

1. Усі народи мають право на самовизначення. У силу цього права вони вільно устанавлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Усі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без збитку для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, заснованого на принципі взаємної вигоди, і з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений приналежних йому засобів існування.

3. Усі держави, що беруть участь у цьому Пакті, у тому числі ті, котрі несуть відповідальність за управління несамоврядними і підопічними територіями, повинні відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

ЧАСТИНА II

Стаття 2

1. Кожна держава, що бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги і співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, прийняти в максимальних межах наявних ресурсів заходи для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, уживання законодавчих заходів.

2. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, будуть здійснюватися без будь-якої дискримінації, як-то щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

3. Країни, що розвиваються, можуть за належним урахуванням прав людини і свого народного господарства визначати, якою мірою вони будуть гарантувати визнані в цьому Пакті економічні права особам, що не є їхніми громадянами.

Стаття 3

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими цим Пактом.

Стаття 4

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають, що у відношенні користування тими правами, які та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, ця держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, що визначаються законом, і тільки остільки, оскільки це сумісно з природою зазначених прав, і винятково з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитися як ознака того, що яка-небудь держава, яка-небудь група чи яка-небудь особа має право займатися будь-якою діяльністю чи здійснювати будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, чи на обмеження їх у більшій мірі, ніж це передбачається цим Пактом.

2. Ніяке обмеження чи применшення будь-яких основних прав людини, визнаних чи існуючих у якій-небудь країні в силу закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права чи що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

ЧАСТИНА III

Стаття 6

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини на одержання можливості заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає чи на яку він вільно погоджується, і здійснить належні кроки для забезпечення цього права.

2. Заході, які повинні бути прийняті державами, що беруть участь у цьому Пакті, з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення неухильного економічного, соціального і культурного розвитку і повної продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні й економічні свободи людини.

Стаття 7

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема:

- а) винагороду, що забезпечує, як мінімум, усім трудящим:
  - і) справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гаран-

- туватися умови праці не гірші за тих, котрими користаються чоловіки, з рівною платою за рівну працю;
- ii) задовільне існування для них і їхніх родин відповідно до постанов цього Пакту;
  - b) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки і гігієни;
  - c) однакову для всіх можливість просування в роботі на відповідні більш високі ступіні винятково на підставі виробничого стажу і кваліфікації;
  - d) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу й оплачувана періодична відпустка, так само як і винагорода за святкові дні.

Стаття 8

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити:

- a) право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних і соціальних інтересів професійні спілки і вступати в такі за своїм вибором при єдиній умові дотримання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, котрі передбачаються законом і які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи суспільного порядку чи для охорони прав і свобод інших;
- b) право професійних спілок створювати національні федерації чи конфедерації і право цих останніх засновувати міжнародні професійні організації чи приєднуватися до таких;
- c) право професійних спілок функціонувати безперешкодно без яких-небудь обмежень, крім тих, котрі передбачаються законом і які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи суспільного порядку чи для охорони прав і свобод інших;
- d) право на страйки за умови його здійснення відповідно до законів кожної країни.

2. Ця стаття не перешкоджає введенню законних обмежень користування цими правами для осіб, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністрації держави.

3. Ніщо в цій статті не дає права державам, що беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту права на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, що передбачаються в зазначеній Конвенції, чи застосовувати закон таким чином, щоб завдати шкоду цим гарантіям.

Стаття 9

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування.

Стаття 10

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають, що:

1. Родині, що є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися, по можливості, сама широка охорона і допомога, особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несаможиттєвих дітей і їхнє виховання. Одруження повинно здійснюватися за вільною згодою тих, що одружуються.

2. Особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка чи відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню.

3. Особливі заходи охорони і допомоги повинні прийматися у відношенні до всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою. Діти і підлітки повинні бути захищені від економічної і соціальної експлуатації. Застосування їхньої праці в галузі, шкідливій для їх моральності, здоров'я чи небезпечній для життя, чи здатній зашкодити їх нормальному розвитку, повинно каратися за законом. Крім того, держави повинні установити вікові межі, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом.

Стаття 11

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього самого і його родини, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на безупинне поліпшення умов життя. Держави-учасники вживуть належних заходів для забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, заснованого на вільній згоді.

2. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально й у порядку міжнародного співробітництва, що включають проведення конкретних програм, для того щоб:

- а) поліпшити методи виробництва, збереження і розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і удоскона-

- лення чи реформи аграрних систем таким чином, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів; і
- b) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн як тих, що імпортують харчові продукти, так і тих, що їх експортують.

Стаття 12

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

2. Заходи, що повинні бути вжиті державами, що беруть участь у цьому Пакті, для повного здійснення цього права, включають заходи, необхідні для:

- a) забезпечення скорочення мертвонароджуваності і дитячої смертності і здорового розвитку дитини;
- b) поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості;
- c) попередження і лікування епідемічних, ендемічних, професійних і інших хвороб і боротьби з ними;
- d) створення умов, що забезпечували б усім медичну допомогу і медичний догляд у випадку хвороби.

Стаття 13

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості і свідомості її достоїнства і повинна зміцнювати повагу до прав людини й основних свобод. Вони далі погоджуються в тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними і релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй з підтримки миру.

2. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:

- a) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безкоштовною для усіх;
- b) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкритою і доступною для всіх шляхом здійснення всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового введення безкоштовної освіти;

- с) вища освіта повинна бути однаково доступною для усіх на основі здібностей кожного шляхом здійснення всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового введення безкоштовної освіти;
- д) елементарна освіта повинна заохочуватися чи інтенсифікуватися, по можливості, для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу своєї початкової освіти;
- е) повинний активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.

3. Держави, що беруть участь у цьому Пакті зобов'язуються поважати волю батьків і у відповідних випадках законних опікунів вибирати для своїх дітей не тільки засновані державною владою школи, але й інші школи, які відповідають тому мінімуму вимог для освіти, що може бути встановлений чи затверджений державою, і забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей у відповідності зі своїми власними переконаннями.

4. Ніяка частина цієї статті не повинна тлумачитися в сенсі применшення свободи окремих осіб і установ створювати навчальні заклади і керувати ними при незмінній умові дотримання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, і вимоги, щоб освіта, що надається в таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, який може бути встановлений державою.

Стаття 14

Кожна держава, що бере участь у цьому Пакті, яка до моменту свого вступу в число учасників не змогла установити на території своєї метрополії чи на інших територіях, що знаходяться під його юрисдикцією, обов'язкової безкоштовної початкової освіти, зобов'язується протягом двох років виробити і прийняти докладний план заходів для поступового проведення в життя — протягом розумного часу, що повинний бути зазначений в цьому плані, — принципу обов'язкової безкоштовної загальної освіти.

Стаття 15

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на:

- а) участь у культурному житті;
- б) користування результатами наукового прогресу і їхнього практичного застосування;
- с) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких він є.

2. Заходи, що повинні прийматися державами, які беруть участь у цьому Пакті, для повного здійснення цього права, включають ті, котрі необхідні для охорони, розвитку і поширення досягнень науки і культури.

3. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності.

4. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, визнають користь, яку можна дістати з заохочення і розвитку міжнародних контактів і співробітництва в науковій і культурній областях.

ЧАСТИНА IV

Стаття 16

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті зобов'язуються представляти відповідно до цієї частини цього Пакту доповіді про здійснених ними заходах і про прогрес на шляху до досягнення дотримання прав, визнаних у цьому Пакті.

2.

- a) Усі доповіді представляються Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, що направляє їхні екземпляри на розгляд в Економічну і Соціальну Раду відповідно до положень цього Пакту.
- b) Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй також відправляє спеціалізованим установам екземпляри доповідей чи будь-які відповідні частини доповідей держав, що беруть участь у цьому Пакті, які також є членами цих спеціалізованих установ, оскільки такі доповіді чи частини цих доповідей відносяться до будь-яких питань, що входять у межі обов'язків вищевказаних установ відповідно до їх конституційних актів.

Стаття 17

1. Держави, що беруть участь у цьому Пакті, представляють свої доповіді за етапами відповідно до програми, що повинна бути встановлена Економічною і Соціальною Радою протягом одного року після вступу в силу цього Пакту за консультацією з державами-учасниками і зацікавленими спеціалізованими установами.

2. У доповідях можуть указуватися фактори й утруднення, що впливають на ступінь виконання обов'язків за цим Пактом.

3. Якщо відповідні дані були раніше повідомлені Організації Об'єднаних Націй чи якій-небудь спеціалізованій установі певною державою, що бере

участь у цьому Пакті, то немає необхідності відтворювати ці дані, і буде достатнім точне посилання на дані, повідомлені в такий спосіб.

Стаття 18

На виконання своїх обов'язків за Статутом Організації Об'єднаних Націй в області прав людини й основних свобод Економічна і Соціальна Рада може вступати в угоди зі спеціалізованими установами про надання ними їй доповідей про прогрес на шляху до досягнення дотримання постанов цього Пакту, що відносяться до сфери їхньої діяльності. Ці доповіді можуть включати подробиці прийнятих їх компетентними органами рішень і рекомендацій про таке здійснення.

Стаття 19

Економічна і Соціальна Рада може передавати до Комісії з прав людини для розгляду і дачі загальних рекомендацій чи, у відповідних випадках, до відома доповіді, що стосуються прав людини, які надаються державами у відповідності до статей 16 і 17, і доповіді, що стосуються прав людини, які надаються спеціалізованими установами у відповідності до статті 18.

Стаття 20

Зацікавлені держави, що беруть участь у цьому Пакті і спеціалізовані установи можуть представляти Економічній і Соціальній Раді зауваження з будь-якої загальної рекомендації відповідно до статті 19 чи з посилання на таку загальну рекомендацію в будь-якій доповіді Комісії з прав людини, чи в будь-якому документі, на якому там робиться посилання.

Стаття 21

Економічна і Соціальна Рада може представляти час від часу Генеральній Асамблеї доповіді з рекомендаціями загального характеру і з коротким викладом даних, одержуваних від держав, що беруть участь у цьому Пакті, і від спеціалізованих установ, про вжиті заходи і досягнуті результати в області забезпечення загального дотримання прав, визнаних у цьому Пакті.

Стаття 22

Економічна і Соціальна Рада може звертати увагу інших органів Організації Об'єднаних Націй, їхніх допоміжних органів і спеціалізованих установ, що

займаються наданням технічної допомоги, на будь-які питання, які виникають у зв'язку з доповідями, що згадуються в цій частині цього Пакту, які можуть бути корисними цим органам при винесенні кожним з них у межах своєї компетенції рішень щодо доцільності міжнародних заходів, що могли б сприяти ефективному поступовому проведенню в життя цього Пакту.

Стаття 23

Держави, що беруть участь у цьому Пакті, погоджуються, що до числа міжнародних заходів, які сприяють здійсненню прав, визнаних у цьому Пакті, відноситься застосування таких засобів, як укладання конвенцій, прийняття рекомендацій, надання технічної допомоги і проведення регіональних нарад і технічних нарад з метою консультацій, а також дослідження, організовані разом із зацікавленими урядами.

Стаття 24

Ніщо в цьому Пакті не повинне тлумачитися як применшення значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ у відношенні до питань, яких стосується цей Пакт.

Стаття 25

Ніщо в цьому Пакті не повинне тлумачитися як применшення невід'ємного права всіх народів цілком і вільно володіти і користатися своїми природними багатствами і ресурсами.

ЧАСТИНА V

Стаття 26

1. Цей Пакт відкритий для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй чи членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасником Статуту Міжнародного Суду і будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.

2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються в Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Пакт відкритий для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.

4. Приєднання відбувається депонуванням документа про приєднання в Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, що підписали цей Пакт, чи приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання.

Стаття 27

1. Цей Пакт набирає сили за три місяці з дня депонування в Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання.

2. Для кожної держави, що ратифікує цей Пакт чи приєднується до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання, цей Пакт набирає сили за три місяці з дня депонування його власної ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання.

Стаття 28

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи вилучень.

Стаття 29

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати виправлення і представляти їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар направляє потім будь-які запропоновані виправлення державам, що беруть участь у цьому Пакті, із проханням повідомити йому, чи висловлюються вони за скликання конференції учасників з метою розгляду цих пропозицій і проведення по них голосування. Якщо принаймні одна третина держав-учасників висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яке виправлення, прийняте більшістю держав-учасників, що були присутніми і брали участь у голосуванні на цій конференції, представляється Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Виправлення набирають сили за їхнім затвердженням Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і їхнім прийняттям більшістю у дві третини держав, що беруть участь у цьому Пакті, відповідно до їхніх конституційних процедур.

3. Коли виправлення набирають сили, вони стають обов'язковими для тих держав-учасників, що їх прийняли, а для інших держав-учасників зали-

шаються обов'язковими постанови цього Пакту і всі попередні виправлення, що ними прийняті.

Стаття 30

Незалежно від повідомлень, що здійснюються згідно із пунктом 5 статті 26, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 тієї ж статті, про наступне:

- а) підписаннях, ратифікаціях та приєднаннях згідно із статтею 26;
- б) дату вступу в силу цього Пакту відповідно до статті 27 і дату вступу в силу будь-яких виправлень відповідно до статті 29.

Стаття 31

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого рівно автентичні, підлягає здачі на збереження до архіву Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє за-свідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 26.

Додаток II
ДЕРЖАВИ — УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ
ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА
(ЗА СТАНОМ НА 12 КВІТНЯ 1996 РОКУ)

1. Австралія	38. Заїр
2. Австрія	39. Замбія
3. Азербайджан	40. Зімбабве
4. Албанія	41. Ізраїль
5. Алжир	42. Індія
6. Ангола	43. Йорданія
7. Аргентина	44. Ірак
8. Вірменія	45. Іран (Ісламська Респ.)
9. Афганістан	46. Ірландія
10. Барбадос	47. Ісландія
11. Біларусь	48. Іспанія
12. Бельгія	49. Італія
13. Бенін	50. Ємен
14. Болгарія	51. Кабо-Верде
15. Болівія	52. Камбоджа
16. Боснія і Герцеговина	53. Камерун
17. Бразилія	54. Канада
18. Бурунді	55. Кенія
19. Колишня югославська Республіка Македонія	56. Кіпр
20. Угорщина	57. Колумбія
21. Венесуела	58. Конго
22. В'єтнам	59. Кореїська Народно- Демократична Республіка
23. Габон	60. Коста-Ріка
24. Гайана	61. Кот-д'Івуар
25. Гамбія	62. Киргизстан
26. Гватемала	63. Латвія

27.	Гвінея	64.	Лесото
28.	Гвінея-Бісау	65.	Ліван
29.	Німеччина	66.	Лівійська Арабська Джамахірія
30.	Гондурас	67.	Литва
31.	Гренада	68.	Люксембург
32.	Греція	69.	Маврикій
33.	Грузія	70.	Мадагаскар
34.	Данія	71.	Малаві
35.	Домініка	72.	Малі
36.	Домініканська Республіка	73.	Мальта
37.	Єгипет	105.	Соломонові О-ви
74.	Марокко	106.	Сомалі
75.	Мексика	107.	Союзна Респ. Югославія (Сербія і Чорногорія)
76.	Монголія	108.	Судан
77.	Намібія	109.	Суринам
78.	Непал	110.	Того
79.	Нігер	111.	Тринідад і Тобаго
80.	Нігерія	112.	Туніс
81.	Нідерланди	113.	Уганда
82.	Нікарагуа	114.	Узбекистан
83.	Нова Зеландія	115.	Україна
84.	Норвегія	116.	Уругвай
85.	Об'єднана Республіка Танзанія	117.	Філіппіни
86.	Панама	118.	Фінляндія
87.	Парагвай	119.	Франція
88.	Перу	120.	Хорватія
89.	Польща	121.	Центральноафриканська Республіка
90.	Португалія	122.	Чад
91.	Республіка Корея	123.	Чеська Республіка
92.	Республіка Молдова	124.	Чилі
93.	Російська Федерація	125.	Швейцарія
94.	Руанда	126.	Швеція
95.	Румунія	127.	Шрі-Ланка
96.	Сальвадор		
97.	Сан-Марино		

98.	Сейшельські О-ви	128.	Еквадор
99.	Сенегал	129.	Екваторіальна Гвінея
100.	Сент-Вінсент і Гренадини	130.	Естонія
101	Сирійська Арабська Республіка	131.	Ефіопія
102.	Словаччина	132.	Ямайка
103.	Словенія	133.	Японія
104.	Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії		

Додаток III

УЧАСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ З ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ І КУЛЬТУРНИХ ПРАВ

На своїй восьмій сесії, що відбулася в травні 1993 року, Комітет затвердив наступну процедуру участі неурядових організацій у його діяльності²⁴:

A. ПИСЬМОВА ІНФОРМАЦІЯ

1. Комітет знову повторює свою давню пропозицію НПО в будь-який час представляти йому в письмовому вигляді інформацію, що стосується будь-яких аспектів їхньої діяльності.

B. УСНА ІНФОРМАЦІЯ

2. Крім письмової інформації, на початку кожної сесії передсесійній робочої групи буде виділятися невеликий час для того, щоб НПО мали можливість представити членам робочої групи відповідну усну інформацію.

3. Крім того, на кожній зі своїх сесій Комітет буде відводити частину часу в першій половині дня для одержання усної інформації від НПО. Така інформація повинна:

- a) стосуватися безпосередньо положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права;
- b) мати пряме відношення до питань, що розглядаються Комітетом;
- c) бути достовірною;
- d) не носити образливого характеру.

Відповідне засідання буде відкриватися і забезпечуватися послугами усних перекладачів; у той же час ця частина засідання не буде фіксуватися в коротких звітах. Мета полягає в наступному: надати можливість Комітету одержати якомога більш повну інформацію; перевірити точність і доречність інформації, що так чи інакше буде їм, цілком ймовірно, отримана; зробити процес одержання інформації від НПО більш транспарентним і відкритим, чим це допускає існуючий у даний час підхід.

---

²⁴ E/1994/23, пункт 354.

4. НПО, що бажають представити усну інформацію, повинні завчасно проінформувати про це Комітет. У тих випадках, коли отримані Комітетом прохання перевищують можливості їхнього задоволення протягом відведеного для цього обмеженого часу, Голова Комітету в консультації з Бюро визначає на об'єктивній основі, якої НПО буде запропоновано виступити з усною заявою.

5. Якщо інформація, представлена в письмовому вигляді Комітетові відповідно до цих процедур, згадується будь-яким членом Комітету в питаннях, що задаються державі-учаснику, відповідні уряди і всі інші зацікавлені сторони повинні представити необхідну інформацію.

6. Комітет просить свого Голову разом із секретаріатом якомога широко розповсюдити інформацію про ці процедури.»

Комітет прийняв рішення відбити відповідним чином цю процедуру у своїх правилах процедури з використанням вищевикладених формулювань.

Запити надсилати на адресу:

Centre for Human Rights
United Nations Office at Geneva
8–14, Avenue de la Paix
1211 Geneva 10, Switzerland
tel: (41 22) 917 3968; fax: (41 22) 917 0099
e-mail: atikhonov.hchr@unog.ch

New York Office:
Centre for Human Rights
United Nations
New York, N.Y. 10017
USA

Інформаційне видання

КОМІТЕТ З ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ І КУЛЬТУРНИХ ПРАВ

**Виклад фактів № 16
(Rev. 1)**

Третє видання, стереотипне

Відповідальний за випуск і редактор
Є. Ю. Захаров

Комп'ютерна верстка
О. А. Мірошниченко

Підписано до друку 24.09.2019
Формат 60×84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура JournalSans
Умов. друк. арк. 3,25. Облік.-вид. арк. 2,91
Наклад 1000 прим. Зам. № ПЛ-09/19

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»
61002, Харків, а/с 10430
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

Друк: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО „ПРАВА ЛЮДИНИ“»
61002, м. Харків, вул. Дарвіна 7, кв. 35
ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com